

наконец, популяризировали научные исследования среди широкой общественности, способствовали демократизации научных знаний. Автором проанализирована деятельность членов ведущих медицинских научных обществ указанного периода, которые были созданы при Киевском Императорском университете св. Владимира, Харьковском и Новороссийском университетах.

Ключевые слова: медицинские общества, научные исследования, члены обществ, научные публикации, доклады, исследовательская работа, результаты исследований.

SUMMARY

THE ROLE OF KYIV, KHARKIV AND NOVOROSIYSK MEDICAL SOCIETIES IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SCIENCE (1850-1917)

I. Levchenko (Pereyaslav-Khmelnytsky)

The article analyzes the scientific activity of members of the medical scientific societies that existed in the Ukraine in the late XIX - early XX centuries. There is highlighted research, publishing, lecture work that contributed to the coordination of research scientists in the medical field. We consider the role of medical societies, which provided financial assistance to researchers, helped the exchange between domestic and foreign scholars and finally popularized research among the general public, contributed to the democratization of scientific knowledge. The author analyzed the activity of members of leading medical scientific societies of this period that were created at the Kyiv Imperial University of St. Vladimir, Kharkiv and Novorossiysk Universities.

Keywords: medical societies, research studies, members of societies, scientific publications, reports, research work, results of studies.

УДК 94 (477):323.12

ДЕЩО ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ, НАЦІОНАЛІЗМ, НАЦІОТВОРЕННЯ ТА БОРЦІВ ЗА УКРАЇНУ

Брецко Ф. Ф. (Ужгород)

У статті подано окремі думки подвижників національної справи та приклади найбільш звитяжних борців із покоління націоналістів-революціонерів, які присвятили своє життя боротьбі за побудову соборної України.

Ключові слова: національна ідея, націоналізм, націотворення, державотворення.

«Це люди – на сталь перекуті в огні, Це люди – як брили каміння». Такими словами влучно охарактеризував Олег Ольжич покоління націоналістів-революціонерів. Про найбільш звитяжних борців за Українську Державу пропоную цікаве дослідження.

Вступ

Так уже сталося, що всі роки незалежного життя від 1991 р. Україна «шукає свій шлях». Про це щодня чуємо з вуст найвищих можновладців. Ця теза переслідує пересічного громадянина всюди. За таких умов ми повсякчас змушені аналізувати прорахунки держави на цьому шляху та прогнозувати її подальші кроки. І лише деякі наважуються поставити хоча б собі запитання: шлях куди ми шукаємо і навіщо? Адже насправді шлях державного буття українській нації вже вказано, вказано тими ідеологами і практиками національного руху, для яких саме поняття «українська нація» стало святом. Тож чи не краще було би спрямовувати

свої сили й енергію на подальше опрацювання їхніх ідей, втілення їх у життя, а не на беззмстовні пошуки чергового шляху в нікуди, яких так багато знала українська історія? Нині ми є свідками тотальної спекуляції на крові і славі полеглих героїв, наявної псевдонаціоналістичної демагогії та фразерства, огульної профанації і дискредитації Великої Ідеї.

У дослідженні існуючого стану речей як ніколи актуально сприймаються думки провідних подвижників національної справи, тих, чий авторитет залишається для нас і сьогодні дороговказом на шляху до національного відродження та державного утвердження. Українська історія багата знаковими постатями, які присвятили своє життя боротьбі за побудову справді суверенної та соборної України, її утвердженню на світовій арені.

У процесі вивчення своєї історії в народі формується усвідомлення власної ідентичності і патріотизму. В такому дусі народ як нація

особливо пам'ятає і вшановує пам'ять тих людей, які своєю працею долучилися до примноження духовного і культурного багатства свого народу. Деякі з них були настільки жертвовні, що посвячували для блага народу ціле своє життя, терплячи при цьому великі труднощі, поневіряння, заслання, навіть віддавали своє життя. Про них нижче.

Про національну ідею та націоналізм

Національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, система соціокультурних координат, яка задає їй світоглядні та цілепокладаючі орієнтири, визначає ціннісні орієнтації [10, с. 7]. На пізнавальному рівні національна ідея – це гносеологічна конструкція, що відображає погляди визначних представників суспільної думки на процеси націєстановлення, державотворення, на місце і роль у них націоналізму [17, с. 12]. Національна ідея в узагальненому вигляді – це концентрований вираз прийнятого для суспільства гуманістичного ідеалу суспільної організації [9, с. 32]. Утім, ставити знак рівності між національною ідеєю та національним ідеалом некоректно: порівняно з уможливленим ідеалом національна ідея більше орієнтована на життєві потреби. Філософія національної ідеї – підґрунтя, на якому відбувається самоідентифікація національної спільноти, першооснова націоналізму як ідеології і політики. За своїм змістом національна ідея багатша за націоналізм, оскільки є плюралістичною та багатовимірною. Як духовний фундамент самопізнання і самоствердження нації національна ідея визначає основні параметри суспільного буття. В ідеалі узагальнено вона містить відповіді на питання – заради чого живе нація, яким ціннісним орієнтиром віддає перевагу, як реалізує свій творчий потенціал в оточенні інших спільнот.

В Україні національна ідея впродовж століть уособлювала спонтанне прагнення бездержавного й розчленованого народу до збереження своєї етнічної самобутності [11, с. 343]. У XIX ст. українська національна ідея сфокусувалася навколо прагнення «розкувати закованих» (Т. Шевченко), «не вмерти», «гідно жити, розвиватися успішно» (М. Грушевський). Мрія про життя «без хлопа і без пана» стимулювала ідеї солідаризму. На початку XX ст. на перший план національної ідеї вийшли вимоги власної державності («своєї хати» та «своєї правди») і територіальної єдності (соборності) України в її етнографічних межах. Оскільки національні прагнення українців у вирі революційних потрясінь (1917-1920) залишилися нереалізованими, неминучою була поява радикалістсько-максималістських варіантів української національної ідеї – з вимогами «України для українців», пропагандою

вождизму, героїзацією терору, елементами ксенофобії. У такому трактуванні національна ідея не могла згуртувати навіть переконаних націоналістів, свідченням чого був розкол в ОУН [8, с. 122]. У радянській системі координат ставлення до національної ідеї, як і до націоналізму, було різко негативне.

Здобуття Україною незалежності відбулося на фоні загальнонаціонального пробудження, що засвідчили результати грудневого референдуму 1991 р. Втім, спроби наступників ОУН відродити «національну ідею зразка 40-х років» успіху не мали. Самовизначення України здійснювалося не на основі національно-етнічної, а на базі національно-державницької парадигми; її громадянами стали всі, хто жив у той час в Україні.

Діапазон підходів до трактування національної ідеї в умовах розбудови незалежності України є досить широким. Націонал-радикали та націонал-демократи часто наголошували на особливій ролі етнічних українців у державотворенні. Реакцією на ці перекося стала активізація російського націоналізму, що спричинило поглиблення поляризації в суспільстві. Педальовання минулих кривд і образ посилювало орієнтацію в бік мовного, традиційного націоналізму. В суспільстві виникли настрої розчарування в можливостях національної ідеї як такої, на адресу представників політичної думки лунали закиди в їхній неспроможності «виробити» національну ідею, прийнятну для більшості громадян [28, с. 190]. Навряд чи такі закиди справедливі. На відміну від державної стратегії національна ідея не декретується згори, вона повинна виріти в надрах суспільства. Нинішній кризовий стан суспільної свідомості, обтяжений гострою поляризацією соціуму, не створює належних умов для кристалізації національної ідеї на гуманістичних принципах. А всілякі спроби вибудувати її на войовничо-захисних засадах із присмаком ксенофобії позбавлені конструктивного потенціалу, оскільки етап боротьби за самоствердження української нацією вже пройдено.

Націоналізм – це система ідей і поглядів, що виходить із пріоритету національних (етнічних) цінностей як перед особистісними, так і перед іншими груповими (корпоративними) й загальнолюдськими (універсалістськими) цінностями.

Будучи багатоліким і суперечливим суспільним явищем, націоналізм породив безліч спроб з'ясувати сутність цього феномену, його соціальну базу, простежити етапи його розвитку, ареали поширення тощо [1, с. 15]. Є десятки історичних, соціологічних, політологічних, психологічних типологій націоналізму.

Концептуальні підходи тут варіюються від різко негативних оцінок до підкреслено об'єктивістських, із наголосом на позитивних функціях націоналізму. Дедалі більше утверджується критичний підхід до націоналізму як нейтральної за своєю природою величезної енергії, яка в ході її політизації може бути спрямована як у конструктивні, так і руйнівні русла. Такі побоювання нині наявні в суспільно-політичній діяльності владно-партійних та опозиційних сил. У такій ситуації мовиться лише про єдиний вихід – пошук консенсусу в напрямі заперечення одномірних, оціночних характеристик націоналізму. Варто погодитися з науковою думкою переважної більшості вчених, згідно з якою націоналізм у ХХ ст. виразно еволюціонував у бік крайнього, інтегрального націоналізму, набуваючи таких рис як апологія національної винятковості, схильність до політичного екстремізму та його героїзація, абсолютизація ідеї вічного суперництва націй [18, с. 34]. Фанатизм, дух національної нетерпимості, ксенофобія, втілені в радикально-націоналістичних концепціях, створили в очах значної частини суспільства негативний імідж не лише націоналізму, але й української ідеї.

Оскільки український націоналізм майже в усіх своїх іпостасях лишився етнічним, він не став в Україні ні доктриною модернізації, ні ідеологією національної солідарності. Кілька партій і громадських організацій, що легально діють в Україні і претендують на визначення націоналістичних, можуть похвалитися в кращому разі впливом на невелику частину населення, переважно в західному регіоні.

Що далі? В сучасних умовах найбільші шанси на оволодіння масовою свідомістю має ідея залежності добробуту й душевного комфорту кожного громадянина від блага нації і держави, нерозривного зв'язку поколінь, стабільності та громадянського миру, спільної відповідальності за майбутнє [20, с. 269]. Етнічна складова в ній обов'язково має бути присутня – не лише як данина історичній пам'яті, а й як реальний чинник ідентифікації, цементування суспільства навколо його ядра – української етнонації. Але усвідомлення своєї унікальності і самодостатності не повинно перешкоджати ідеям відкритості до загальноцивілізаційних надбань [9, с. 103]. Реалізація української ідеї можлива лише на перехресті врахування власного історичного досвіду і засвоєння загальноосвітніх гуманістичних цінностей. Важливі передумови утвердження національної ідеї – морально-духовне оздоровлення суспільства, національне самоврядування, дійова державна підтримка української культури, мови, національних традицій. У міру того як долатимуться кризові явища, українська національна ідея дедалі більше усвідомлюватиметься як синтез ідей

державності, патріотизму й солідарності, консолідації політичної, поліетнічної і полікультурної нації, формування дієздатного громадянського суспільства, в якому за Основним Законом Держави «найвищою соціальною цінністю Україна визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку» [24, с. 334]. Цементуючою основою національної ідеї виступатиме національна гордість, взаємна толерантність незалежно від етнічного походження, протидія регіональному сепаратизмові і клановості [13, с. 235]. Зрештою, колективний розум народу, його здоровий глузд підкаже й формулу єднання. Кристалізація національних інтересів, обстоювання економічної та інформаційної безпеки, турбота про здоровий спосіб життя і про довкілля, забезпечення умов для інтеграції і плідного діалогу різних культур і релігійних конфесій, захист конституційного порядку, громадянського миру – саме навколо цих конструктивних завдань здатні концентруватися інтелект і воля нації.

Вони народилися

Володимир Антонович народився 18 січня 1834 р. у містечку Махнівка, що на Вінничині, Михайло Драгоманов – 30 вересня 1841 р. у місті Гадяч Полтавської губернії, Павло Чубинський – 27 січня 1839 р. на хуторі Чубинський, що нині на Київщині. Нащадок старого козацького роду Микола Міхновський народився 26 листопада 1873 р. в селі Турівці Прилуцького району на Полтавщині, Дмитро Донцов – 17 серпня 1883 р. у степовій Україні, в місті Мелітополь, що на Запоріжжі. Євген Коновалець народився 14 червня 1891 р. в селі Зашкові, що на Львівщині, Дмитро Мирон – 5 листопада 1911 р. в селі Рай, що біля Бережан на Тернопільщині. 1 січня 1909 р. в селі Старий Угринів на Івано-Франківщині народився Степан Бандера, чийм ім'ям назвали ціле покоління звитяжців, увесь український народ. Ярослав Стецько народився 19 січня 1912 р. в Тернополі, а Зіновій Красівський – 12 листопада 1929 р. в селі Витвиця, що на Івано-Франківщині.

Вони навчалися

Володимир Антонович навчався у першій (Рішельєвській) і другій гімназіях Одеси, закінчив медичний та історико-філологічний факультети Київського університету імені Святого Володимира. Михайло Драгоманов після закінчення Полтавської гімназії навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету. Павло Чубинський після закінчення другої Київської гімназії вступив і закінчив (1861) юридичний факультет Петербурзького університету. Микола Міхновський після закінчення Прилуцької

гімназії вступив на юридичний факультет Київського університету. Здібний з народження, юний Дмитро Донцов цікавився історією рідного краю, навчався на юридичному факультеті Петербурзького університету. Євген Коновалець вчився в українській академічній гімназії у Львові, а потім навчався на юридичному факультеті першого в Україні Львівського університету (1661). Дмитро Мирон середню освіту здобув у Бережанській гімназії та в Академічній гімназії у Львові, а потім навчався на юридичному факультеті того ж Львівського університету. Степан Бандера навчався у Стрийській гімназії, потім у Львівській політехніці. Ярослав Стецько з відзнакою закінчив Тернопільську гімназію, після чого навчався на юридичному й філософському факультетах Краківського та Львівського університетів.

Їхні перші кроки боротьби та невтомної праці за Україну

Володимир Антонович вже у студентські роки поринув у діяльність «хлопоманів» і майже півстоліття був організатором і натхненником першого всеукраїнського суспільно-культурного руху з центром у Києві [2, с. 4]. Михайло Драгоманов намагався органічно поєднувати процес навчання з практичною громадською роботою, на яку підштовхували розбуджені загальною ситуацією політичні настрої. Етапним у справі становлення Михайла Драгоманова як політичного і громадського діяча став його виступ над труною Тараса Шевченка в Києві, коли прах Великого Кобзаря перевозили до Чернечої гори у Канів [14, с. 61]. Павло Чубинський у студентські роки брав активну участь у діяльності петербурзької української громади, а після повернення в Україну поринув у вир суспільного життя, котре у другій половині XIX ст. було позначене в Російській імперії бурхливими подіями, революційними зрушеннями. Антонович, Драгоманов, Чубинський та багато інших діячів розробили програмні положення громадівців. Серед них такі: «український народ є окремою нацією, кожен свідомий українець повинен віддавати всі свої сили для розвитку самосвідомості народу; до всіх братів – слов'ян – українець повинен ставитися дружньо й допомагати їм у боротьбі з гнобителями» [12, с. 99]. Громадівці до самостійницької перспективи ставилися як до нездійсненої утопії. У кращому разі відповідь зводилася до висновку: не час. «...І українська мова, і українська політична самостійність складають ще проблему, для вирішення якої, може, потребуються століття», – писав ще в 1863 р. Пантелеймон Куліш [12, с. 113]. Невже ж він був правий?

Влітку 1891 р. на могилі Тараса Шевченка в Каневі українські студенти Іван Липа, Микола

Байздренко, Володимир Боровик та Михайло Базькевич створили підпільне «Братство Тарасівців». Його програму було складено в містечку Глинськ (тепер село в Роменському районі Сумської області). В Києві до них приєднався той самий Микола Міхновський, який розробив основні засади Братства та організував найчисельнішу групу тарасівців. До Братства належали Михайло Коцюбинський, Борис Грінченко, Микола Вороний, Володимир Самійленко та ряд інших визначних письменників і науковців. У гострій внутрішній полеміці всередині Русько-української радикальної партії (1890) – першої української політичної партії – вперше в історії українського національного руху було висунуто й аргументовано постулат політичної самостійності України. Він містився у книзі Юліана Бачинського «Україна уярмлена» (1895) та в новій редакції програми РУРП (1895) [6, с. 7]. Його ідея єднання всіх українців у незалежній державі надихнула всіх національно свідомих українців. Останні невдовзі утворили Українську національно-демократичну партію (1899), а націонал-демократи проголосили своєю метою на тривалу перспективу національну приналежність. У той період відвертий націоналізм націонал-демократів був привабливим за всі тогочасні ідеологеми.

Дмитро Донцов на Другому Всеукраїнському Конгресі студентів у Львові (1913) виступив зі знаменитою промовою-рефератом «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», в якій наголосив на тому, що українці повинні здобути Українську Державу [5, с. 25]. Стоячи, із захопленням аплодував Донцову делегат Конгресу юний Євген Коновалець – майбутній творець і Провідник ОУН. Його позиціям відповідають і перші кроки діяльності: членство в таємному студентському гуртку «Сокіл», секретарство у львівській «Просвіті»; крім іншого, він був представником студентів у ЦК Української націонал-демократичної партії та учасником боїв на горі Маківці (квітень 1915 р.) [22, с. 8]. Дмитро Мирон у гімназійні роки вступив у підпільне Юнацтво ОУН, а у студентські – був членом Крайової Екзекутиви ОУН [4, с. 9]. Степан Бандера ще юнаком став на шлях боротьби за права народу, за волю України. Він був активістом Союзу української націоналістичної молоді та Української військової організації, а зі створенням Організації українських націоналістів у 1929 р. – одним із перших її членів в Україні. На початку 1933 р. Степан Бандера у свої 24 роки став Крайовим Провідником ОУН [15, с. 53]. Саме з його ініціативи 30 червня 1941 р. ОУН як організатор і авангард визвольної боротьби українського народу проголосила відновлення незалежності

Української Держави. Слід нагадати нинішньому поколінню українців про родину Степана Бандери: у концтаборі Освенцім по-звірячому були закатовані два рідні брати Степана – Василь та Олексій, брат Богдан був розстріляний гітлерівцями як член похідної групи ОУН, батько закатований у застінках НКВС, наймолодший брат загинув на півдні України, під Херсоном, де налагоджував мережу ОУН. Сестри Степана – Марта й Оксана – відбули багаторічні терміни в концтаборах Радянського Союзу. Третя сестра, Володимира, у 1946 р. поплатилася за свого брата: її разом із чоловіком (священик Теодор Давидюк) було засуджено на 10 років, які вони відбули в таборі у Мордовії. Сам Степан у 1941-1944 рр. був ув'язнений у концтаборі смерті Заксенгаузен, а 15 жовтня 1959 р. – вбитий у Мюнхені. Дружина Провідника ОУН, Ярослава, син Андрій і дочка Леся доживали віку в канадському місті Торонто. А старша донька Бандери – Наталя – решту свого життя провела в Мюнхені (померла у 1985 р.) [23]. Чи комусь побажаєш такої долі? Степана Бандеру одні чомусь дотепер вважають найбільшим злом, яке могло бути для держави, інші зводять його мало не в ранг святих. Думаю, ні ті, ні інші не мають рації; ці крайнощі заважають консолідації суспільства. Нагадаю, у 2008 р. Степан Бандера посів третє місце (16,12%) в телепроекті «Великі українці», поступившись лише Ярославу Мудрому та Миколі Амосову. 20 січня 2010 р. Президент України Віктор Ющенко видав Указ про присвоєння Степанові Бандері звання Героя України з врученням Ордена Держави (помертню) [25]. Нагороду з рук Президента України прийняв онук Героя України Степан Бандера. У виступі Віктор Ющенко зазначив, що «визнання Степана Бандери – це привід для нас, щоб донести знання про нього і розуміння його ролі та заслуг до всіх українців. Визнання Степана Бандери – це свідчення зрілості України як держави, держави, яка сама вирішує, яких героїв їй шанувати і яке майбутнє їй будувати».

Ще юнаком Ярослав Стецько включився в національно-визвольну боротьбу, ставши членом нелегальної організації «Українська націоналістична молодь» і відтак підпільної Української військової організації. Так само Зіновій Красівський з юних літ включився у національно-визвольну боротьбу в лавах революційної ОУН, а понад 26 років неволі не зламали, а лише загартували його [7, с. 54].

Таким чином, вищевказані борці за державну незалежність України своїми конкретними діяльними справами довели висновок дослідників другої половини XIX ст. про те, що Україна та її народ «були, є і будуть» на цьому світі. Цей висновок став сутністю світогляду прихильників національного

відродження та основою української національної ідеї. Прихильники української ідеї (вони одержали узагальнюючу назву – «українофіли») все частіше зверталися до політики і постійно ставили питання про визначення політико-правового статусу України.

Їхні ідейні настанови про національну справу та державотворення

Микола Міхновський формулює кредо борця за волю і славу України у 10 заповідях Української народної партії. Ось окремі з них: «1. Одна, Єдина, Неподільна, Самостійна, Вільна, Демократична Україна, Республіка робочих людей – це ідеал української людини, за здійснення якого ти повинен боротися, не шкодуючи свого життя... 4. Усюди й завжди вживай української мови... 5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, Зневажай перевертнів-відступників і добре буде цілому твоєму народові й тобі... 6. Не вбивай Україну своєю байдужістю до всенародних інтересів... 8. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України...» [19, с. 10].

Дмитро Донцов, апелюючи до Тараса Шевченка, Лесі Українки, Миколи Міхновського та інших довів, що лише націоналізм здатний пробудити й кинути до святого бою за Україну легіони незламних лицарів. Йому невтомно вторив Євген Коновалець, який вважав, що основою визвольної боротьби є безоглядна орієнтація на власні сили: «Як не буде в нас сили, не досягнемо нічого, хоч би все найкраще для нас складалося. Як же ж будемо мати силу, тоді вийдемо переможно з найгіршого лихоліття і здобудемо все, що нам треба». «Відновлення й закріплення Української Держави є, буде та мусить бути найбільш важливим моментом нашої боротьби», – стверджував він [19, с. 10; 22, с. 13]. У 1932 р., в тюрмі Дмитро Мирон написав текст «44-х правил життя українського націоналіста», котрі поряд із «Декалогом» Степана Ленкавського та «12 прикметами характеру українського націоналіста» Осипа Мащака стали невід'ємною складовою «Катехизму українського націоналіста».

Серед основних постулатів націоналістичного вчення Ярослава Стецька варто відзначити такі: «1. Найвищою цінністю для українського націоналіста є ідея нації, інтерес нації. Безкомпромісна боротьба та жертвна праця задля добра і величі рідного народу є обов'язком кожного українця. 2. Передумовою збереження і розвитку всіх духовних і фізичних сил української нації, запорукою миру та стабільності в регіоні є Українська самостійна соборна держава, а принципом міжнародного співжиття – принцип національних держав на своїх етнічних теренах. 3. Пробудити націю, консолідувати і мобілізувати її мусить національна еліта, тобто найкращі з усіх

соціальних прошарків народу. 4. Без національного визволення немає визволення соціального і особистої свободи... 5. В боротьбі за свободу опертя можливе лише на власні сили. 6. Українська Держава має стати авангардом боротьби за права і свободи людини» [7, с. 59].

Варто кожному замислитися над текстом під назвою «Цілі життя українського націоналіста», їх п'ять: «1. Здобути Українську самостійну, соборну державу і закріпити її, поставити її в основу глибокого і всебічного розвитку української нації. 2. Вести націю до вершин творчого життя. 3. Вибороти її гідне становище в міжнародній родині. 4. Запевнити кожній людині гідне становище у суспільстві. 5. Віддати всі свої сили і здібності і вести кожну свою працю під кутом цих принципів» [8, с. 201].

Усіх борців за Україну 1930-1940-х рр. об'єднували базові характеристики: віра в те, що нація є найвищою цінністю, якій мають підпорядковуватися всі інші цінності та інтереси людини; апеляція до біологічної спорідненості, органічної єдності, містичного духу нації; культ харизматичного лідера – вождя та національної еліти (наприклад, Степан Бандера чи Роман Шухевич), які вважаються уособленням «волі нації»; культ дії, війни і насильства, які вважаються вираженням «вищої біологічної життєздатності» нації.

Іхня творча спадщина про національну ідею, націоналізм, націотворення, державотворення

Варто нині розпрацьовувати величезну творчу спадщину про національну ідею, націоналізм, націотворення, державотворення тощо видатних громадсько-політичних, культурно-освітніх діячів та видатних борців за Україну XIX-XX століть. Заслуговує на увагу праця Володимира Антоновича «Моя сповідь» (1862). Її автор уже тоді стверджував, що «моральне становище української громади не має виходу, коли вона не відцурається своїх думок, своїх замірів на край і національність», а всі нещастя України вбачав у «малій культурності українського суспільства, в браку української інтелігенції, культурного і політичного виховання». Там же Володимир Антонович закликав українських політичних і громадських діячів «відійти від політики компроматів і взаємних звинувачень, а йти в народ і організовуватися» [2, с. 21; 27, с. 142].

Найбільш послідовне вираження української національної ідеї XIX ст. знаходимо в суспільно-політичній думці Михайла Драгоманова. Чого варті його праці: «Шевченко, українофіли і соціалізм», «Чудацькі думки про українську національну справу», «Листи на Наддніпрянську Україну». Так, за його словами, «за обставинами в Україні тут поганий той українець, що не став радикалом (вважай – націоналістом), і поганий той радикал, що не

став українцем» [14, с. 143]. На його думку, «українці ідеально відповідали політичним програмам, що поєднували національні інтереси з соціально-економічними» [14, с. 145]. Тому, підкреслював Драгоманов, «істинний демократ повинен бути патріотом України, а істинний український патріот повинен бути демократом» [14, с. 151]. У відомій праці «Втрачена епоха» він доводив, що «українці повинні зберігати вірність не «всій Русі», а насамперед Україні», а «освічені українці повинні поклястися собі не кидати українську справу, вони повинні усвідомити, що кожна людина, яка виїжджає з України, кожна копія, що витрачається не для досягнення українських цілей, кожне слово, сказане не українською мовою, є марнуванням капіталу українського народу..., кожна втрата є безповоротною» [14, с. 162]. До речі, нинішні та наступні українські лідери повинні завжди розуміти, що на території сучасної України вирішується питання про те, чи увійдуть українці в сім'ю європейських народів, зберігши власну ідентичність? Адже наприкінці XIX ст. українські лідери вбиралися у вишивані сорочки й шаровари, говорили про велич і благородство української народної душі, героїзм українського народу в минулому, і при цьому не розуміли, що на великій частині української території вирішується питання, чи увійдуть українці у модерний зіндустріалізований та зурбанізований світ, зберігши власну ідентичність.

У 1862 р., коли з'явилася праця Володимира Антоновича «Моя сповідь», Павло Чубинський написав вірш «Ще не вмерла Україна», який згодом став національним гімном українського народу. Це його найбільш промовистий внесок в українську справу, як і ціле його життя, сповнене посвяти й жертви.

«Самостійна Україна» – головний твір ідеолога державної самостійності України Миколи Міхновського [19]. Провідний ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов є автором відомих праць: «Модерне москвофільство», «Мазепа і мазепинство», «Історія розвитку української державної ідеї», «Українська державна думка і Європа», «Заповіт Шевченка». У книзі «Націоналізм» (1926) Дмитро Донцов «звертається не до безсоромних і розбійників, а до шляхетних, не до сліпих і дурних, а до мудрих і зрячих, не до слабих і трусів, а до мужніх, до тих, які покликані створити нову касту кращих людей – єдиний маяк у божевільному хаосі нинішнього дня» [5, с. 5]. Чи не актуальним є донцовське звернення для нас усіх сьогодні? Цими словами закінчується авторська передмова до книги, яка продовжує і поширює ідеї «Націоналізму».

Найбільш докладним і популярним викладом ідеології, теорії, мети і тактики українського націоналізму 1930-х рр. є ґрунтовна

праця Дмитра Мирона «Ідея і Чин України» (1940 р., перевидана у 2001 р.) [4]. У ній автор розкриває глибокі корені, органічність і традицію українського революційного націоналізму, історичний шлях його боротьби й утвердження, світоглядні основи.

Блискучий життєвий чин Провідника ОУН та ґрунтовна ідейно-теоретична спадщина Степана Бандери є неперевершеним зразком для українців, прикладом і настановою, як слід жити і боротися за національний ідеал. Варто лише прочитати його ґрунтовну працю «Перспективи Української Національної Революції» [3]. Ярослав Стецько залишив нам ідейно-теоретичну спадщину, котра й сьогодні залишається актуальною. Основні його твори опубліковані у двотомнику «Українська визвольна концепція». Також надзвичайно цінною є його праця «30 червня 1941 року». Однією з найбільших заслуг Ярослава Стецька перед українським народом, українською історією є його проект націоналістичної, державницької і політичної доктрини побудови Української Держави.

Їхнє життєве кредо боротьби за Українську Державу

«Головна причина наших нещастя нашої нації – брак націоналізму серед широкого загалу її», – такий головний підсумок ідей Миколи Міхновського [16, с. 263]. «Тільки плекання цілком нового духу порятує нас», – не втомлювався повторювати Дмитро Донцов [5, с. 6]. Донцовський чинний націоналізм захопив гарячі серця галичанської молоді, підпорядкував її ідеї Нації. «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї», – ось кредо послідовників Дмитра Донцова, зміст їхнього життя. Пам'ятаймо слова Євгена Коновальця: «У вогні перетоплюється залізо на сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю» [22, с. 15]. «Я знаю, що можу загинути в боротьбі за незалежну Україну, але я впевнений, що наша національна ідея є безсмертна. І тому, якщо я загину в боротьбі за неї, мене замінять інші, які продовжуватимуть боротьбу аж до перемоги», – ці слова належать Дмитрові Мирону, життя якого нагадує спалах зірки, що сяє нам із вічної темряви навіть після того, як згасне назавжди... Пам'ятаймо його заповітні слова: «Доля України вирішується в наших душах і серцях» [4, с. 10]. «Здобути тривалу і омріяну перемогу можна лише внаслідок безкомпромісної боротьби, а не хитрувань, інтриг, крутіств, політичних спекуляцій, поступок, невизначеності, ідеологічного пристосування та партійної мімікрії» [21, с. 27], – таким було життєве кредо Степана Бандери. Зіновій Красівський зазначав: «велика трагедія нашої нації полягає в тому, що вона не карає зрадників, толерує ворогів, не шанує своїх Героїв, не прислуховується до своїх

Пророків» [26, с. 12]. «Не буде ефективною ні боротьба партій, ні боротьба депутатів у Верховній Раді України, – не будемо мати нічого, якщо не усвідомимо, що ми повинні бути силою, що ворог з тою силою повинен рахуватися» [26, с. 14], – наголосив він після здобуття Україною незалежності (помер 20 вересня 1991 р.).

Висновки

1. «Ми не лукавили з тобою. Ми просто йшли, у нас немає зерна неправди за собою», – ці сакральні слова Великого Кобзаря з повним правом можна присвятити вищеназваним аристократам національного духу, котрі здолали чесно і прямо свій тернистий життєвий шлях та осяяли дорогу іншим.

2. Найбільшою заслугою вищеназваних історичних постатей було надання великого творчого розмаху українським національним почуванням. Це люди, чиї імена без перебільшення є знаковими в історії українського національно-визвольного руху. Вони були і є авторитетними й вольовими особистостями. Їхня діяльність була настільки багатогранною і плідною, що годі докладно описати їхню боротьбу й невтомну працю на політичній, військовій, ідеологічній, дипломатичній та культурній ниві. До того ж, окремі з них і нині залишаються найсуперечнішими постатями української історії.

3. В українську історію визвольних змагань сподвижники національної справи внесли один найцінніший скарб – державницьку думку та свідомість єдності всієї української нації. *Володимира Антоновича* по праву називають основоположником і патріархом української історичної школи, *Михайла Драгоманова* – найбільш свідомим українцем XIX ст., *Павла Чубинського* – апостолом національного духу, *Миколу Міхновського* – апостолом української державності, *Дмитра Донцова* – будителем духу нації, *Євгена Коновальця* – провідником буремної доби, *Дмитра Мирона* – невтомним сурмачем волі, *Степана Бандеру* – символом нації, *Ярослава Стецька* – вірним сином України, *Зіновія Красівського* – лицарем національної ідеї. І таких борців за національне відродження й державну незалежність Української Держави тисячі й тисячі.

4. Життєвий шлях борців за Україну є яскравим прикладом служіння народові, а їхня багатогранна творча спадщина залишається на диво актуальною в сьогоденних умовах.

5. Нашим можновладцям і політикам слід частіше звертатися до творчої спадщини борців за Українську Державу, тоді можна було б уникнути багатьох помилок і хибних кроків, що призвели до того незавидного стану, в якому перебуває наразі наша незалежна Україна взагалі та її національно-державницькі сили зокрема.

Словник

Етнос – група людей, члени якої мають спільну назву, елементи культури, спільну історичну пам'ять і пов'язують себе зі спільною територією (батьківщиною).

Національна еліта – найбільш підготовлена і згуртована частина суспільства, його провідна верства, яка усвідомлює цілі, що стоять перед народом (нацією), і скеровує зусилля національної спільноти на їх досягнення.

Національна ідентичність – переживання та усвідомлення своєї приналежності до національної спільноти.

Націоналізм інтегральний – поняття, що охоплює радикально-націоналістичні й тоталітарні рухи в період між світовими війнами. В незалежній Україні ідеологічні елементи інколи можна знайти у програмах праворадикальних і націоналістичних партій та об'єднань (Українська національна асамблея, Соціал-національна партія України).

Нація – спільнота, об'єднана певною назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей.

Політична нація – спільнота, об'єднана спільною мовою, спільними символами, спільною діяльністю щодо держави та її законів, спільними інтересами.

Радикалізм – політична течія, прихильники якої вимагали рішучого проведення соціально-демократичних реформ.

Самосвідомість – усвідомлена система уявлень людини про себе, на підставі якої вона вибудовує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе.

Самостійники – прихильники незалежності Української держави.

Сепаратизм – прагнення до відокремлення, відособлення, до самостійних дій і виступів.

Соборність українських земель – об'єднання всіх етнічних українських територій у складі єдиної національної держави.

Українська нація – 1) політична (громадянська) – сукупність громадян України, незалежно від етнічного походження, мовної чи конфесійної приналежності; 2) етнічна (українська етнонація) – український етнос новітньої доби, що становить основне населення України та проживає в інших державах. Український етнос перетворився на етнічну українську націю у процесі «національного відродження» ХІХ ст. та процесів державотворення ХХ ст. Після 1991 р. етнічна українська нація в межах України є складовою політичної української нації.

Українське питання – концепція, яка констатувала наявність етноісторичної спільності людей – українського народу з його мовою, звичаями, територією, національною самосвідомістю.

1. Андерсон Б. Уявлені спільноті. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К.: Критика, 2001. – С. 14-38.
2. Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Б. Антонович; Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. – Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1995. – 816 с.
3. Бандера С. Перспективи Української революції / С. Бандера. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1998. – 735 с.
4. Дмитро Мирон-Орлик. Ідея і Чин України / Мирон-Орлик Дмитро. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1992. – 150 с.
5. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – К.: Вид-во «ФОРМ Стеблик О. М.», 2012. – 423 с.
6. Дорошенко В. Значення «України ітреденти» в історії розвитку української національної свідомості / В. Дорошенко // Бачинський Ю. Україна ітредента / Ю. Бачинський. – 3-є вид. – Берлін: Вид-во Української молоді, 1924. – 237 с.
7. Жулинський М. Г. Із забуття – в безсмертя. (Сторінки призабутої спадщини) / М. Г. Жулинський. – К.: Дніпро, 1990. – С. 43-66.
8. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналіст / В. Іванишин. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1992. – 227 с.
9. Іванишин В. Українська ідея і перспективи націоналістичного руху / В. Іванишин. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2000. – 123 с.
10. Черненко А. Українська національна ідея: Монографія / А. Черненко. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1994. – 144 с.
11. Карась А. Українська національна ідея / А. Карась // Політологія. – Львів: Світ, 1994. – С. 342-357.
12. Катренко А. М. Український національний рух ХІХ ст. / А. М. Катренко. – Ч. 2. – К.: ПІЕНД, 1999. – 190 с.
13. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітологічний аналіз: Монографія / І. Кресіна. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
14. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. Круглашов. – Чернівці: Прут, 2001. – 488 с.

15. Кук В. Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали / В. Кук.; Редактор і упорядник Микола Посівнич. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 52-57.
16. Мартинець В. Микола Міхновський – піонер українського націоналізму / В. Мартинець // Політологічні читання. – 1995. – № 2. – С. 263-264.
17. Мосейчук В. В. Українська національна ідея / В. В. Мосейчук. – Львів: Вид-во Мосейчука В. В., 2007. – 80 с.
18. Мірчук П. Відродження великої ідеї / П. Мірчук. – К.: Українська видавнича спілка, 1999. – 126 с.
19. Міхновський М. І. Самостійна Україна / М. І. Міхновський. – К.: Діокор, 2002. – 80 с.
20. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 271 с.
21. Перепічка Є. Феномен Степана Бандери / Є. Перепічка. – Вид. 2-е, доп. – Львів: Сполом, 2008. – 736 с.
22. Сватко Я. Євген Коновалець – творець ОУН / Я. Сватко. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2006. – 64 с.
23. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939-1959) / За заг. ред. В. Сергійчука. – Т. 2. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2009. – 640 с.
24. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: Монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
25. Указ Президента України «Про присвоєння Степану Бандері звання Герой України» від 20 січня 2010 р. № 46/2010. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/46/2010_30.
26. Український Національний Фронт: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М. В. Дубас, Ю. Д. Зайцев. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 620 с.
27. Ульяновський В. Володимир Антонович: образ на тлі епохи / В. Ульяновський, В. Короткий. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 218 с.
28. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія / А. Фартушний. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 308 с.

РЕЗЮМЕ

КОЕ-ЧТО О НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕЕ, НАЦИОНАЛИЗМЕ, НАЦИОТВОРЕНИИ И БОРЦАХ ЗА УКРАИНУ

Брецко Ф. Ф. (Ужгород)

В статье представлены отдельные мысли сторонников национальной идеи и примеры из жизни победоносных борцов из поколения националистов-революционеров, которые посвятили свою жизнь борьбе за построение соборной Украины.

Ключевые слова: национальная идея, национализм, нациотворение, государствоворение.

SUMMARY

THE NATIONAL IDEA, NATIONALISM AND THE WARRIORS OF UKRAINE

F. Bretsko (Uzhhorod)

This article gives the thoughts of the great generators of national idea and examples of the greatest warriors from national-revolutionary generation who devoted their lives to the fight for the foundation of united Ukraine.

Key words: national idea, nationalism, nation formation, state formation.